

Starzenie się ludności – wyzwanie dla podmiotów ekonomii społecznej?

Jolanta Perek-Białas

Streszczenie: Celem artykułu jest przedstawienie, na ile starzenie się ludności może być szansą dla rozwoju sektora ekonomii społecznej w Polsce. Zarysowano tutaj możliwości działania w obszarze usług opiekuńczych, ale też innych usług, które mogą być oferowane osobom starszym. Starsze osoby (zarówno pracownicy, jak i wolontariusze) mogą być istotnym zasobem dla podmiotów ekonomii społecznej, ale też trzeba mieć na uwadze pewne ograniczenia i problemy w działaniu organizacji z ich udziałem. Na końcu artykułu zamieszczono rekomendację, aby w systemie monitorowania podmiotów ekonomii społecznej uwzględniać dane o wieku osób, które w nich pracują (pracownikach), jak i o wolontariuszach. Podmioty ekonomii społecznej mogą dostosować swoją działalność do zmian demograficznych, ale ich oferta musi uwzględniać zmieniające się potrzeby odbiorców ich usług. Podmioty ekonomii społecznej mogą być ważnymi aktorami w tworzeniu polityk na rzecz osób starszych na szczeblu lokalnym.

Słowa kluczowe: starzenie się ludności, podmioty ekonomii społecznej, spółdzielnie socjalne, starość, starsi wolontariusze.

Wprowadzenie

Uwzględnienie wiedzy o zmianach demograficznych jest konieczne w planowaniu polityk publicznych, także w obszarze trzeciego sektora [Strategie, 2012; Schimanek, 2011] i ekonomii społecznej [Noya, 2009]. Jeśli nawet nie można zapobiec prognozowanym przez demografów trendom, to można na podstawie rekomendacji ekspertów przygotować się na nadchodzące zmiany i dostosować do nich istniejące rozwiązania [Rządowa Rada Ludnościowa, 2012].

W świetle prognoz demograficznych dla Polski [GUS, 2012], warto zastanowić się, czy w obszarze ekonomii społecznej istnieje możliwość zareagowania na zmiany demograficzne (starzenie) w taki sposób, aby złagodzić procesy, które są już obserwowane w naszym kraju. Jeśli nawet odpowiedź jest twierdząca, to warto postawić kolejne pytania: Jakie obecnie mamy możliwości działań w obszarze ekonomii społecznej, jeśli uwzględniamy starzenie się ludności? Jakie możliwości, ale też ograniczenia trzeba mieć na uwadze, gdy łączymy działanie podmiotów ekonomii społecznej „dla” i „z” udziałem coraz większej liczby osób starszych? Postawione pytania wyznaczają dalszą strukturę tekstu, w którym na początku krótko zostanie zarysowana sytuacja demograficzna Polski i zjawisko starzenia się ludności jako punkt wyjścia do rozważań w dalszej części artykułu. Następnie zaprezentuję obecne, jak i przyszłe możliwości działań/usług skierowanych do osób starszych. W dalszej kolejności podejmę wątki dotyczące problemów i kłopotów związanych z angażowaniem starszych osób w prace i działalność społeczną. W zakończeniu natomiast zamieszczę przemyślenia dotyczące dostępności do informacji,

które pozwolą pokazać przydatność sektora ekonomii społecznej zarówno w zakresie zmian demograficznych, jak i możliwości wykorzystania potencjału osób starszych w tym sektorze.

Rozważania opierają się na tezie, że, po pierwsze, ekonomia społeczna w Polsce nie wykorzystuje jeszcze w swoich działaniach szansy, jaką niosą ze sobą zmiany demograficzne (w tym starzenie się ludności) [Gumkowska i in., 2006; Noya, 2009; Mendell i in., 2009]. Po drugie, wraz ze starzeniem się ludności zmieniają się potrzeby i możliwości tych, którzy będą tworzyć podmioty ekonomii społecznej (pracowników oraz wolontariuszy). Trzeba mieć świadomość tych zmian i odpowiednio zarządzać osobami, aby jak najlepiej wykorzystać potencjał osób zaangażowanych w prace organizacji. Ponadto, nie ma pogłębionych studiów i analiz, które pokazują rolę ekonomii społecznej w związku ze starzeniem się ludności. Wynika to też z tego, że obecnie system monitorowania podmiotów ekonomii społecznej nie uwzględnia „wieku” zarówno po stronie osób zaangażowanych w organizację podmiotów ekonomii społecznej, jak i po stronie beneficjentów. Tym samym nie można wykazać, czy i w jaki sposób ekono-

NOTA O AUTORCE

dr Jolanta Perek-Białas – doktor nauk ekonomicznych, adiunkt w Instytucie Statystyki i Demografii Szkoły Głównej Handlowej oraz w Instytucie Socjologii Uniwersytetu Jagiellońskiego. Główne obszary badawcze to analiza konsekwencji procesu starzenia się ludności, aktywne starzenie. Polski koordynator międzynarodowych projektów o tej tematyce. Autorka publikacji z zakresu gerontologii społecznej.

nia społeczna jest ważnym sektorem dla starzejącej się ludności w Polsce i jak bardzo ekonomia społeczna przyczynia się do aktywizacji starszych osób [por. Dudkiewicz, Sobiesiak-Penszko, 2011].

Zaprezentuję w ujęciu regionalnym przykłady spółdzielni socjalnych działających w Polsce w obszarze usług na rzecz osób starszych, ale także zaproponuję inne usługi, które mogłyby być przedmiotem działań PES (spółdzielni). Mówiąc o możliwości wykorzystania idei ekonomii społecznej w powiązaniu ze zmianami demograficznymi, powołam się na przykład Klubu Integracji Społecznej Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej z Krakowa (KIS MOPS), który był analizowany w międzynarodowym projekcie nt. „Lokalne scenariusze zmian demograficznych: polityki publiczne i strategie dotyczące trwałego rozwoju, rozwijania umiejętności i wzrostu zatrudnienia”, realizowanym przez Organizację Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD) w ramach Programu OECD/LEED, przy wsparciu Dyrekcji Generalnej ds. Zatrudnienia, Spraw Społecznych i Włączenia Społecznego w Komisji Europejskiej [por. Martinez i in., 2013]. W Polsce projekt był koordynowany przez Ministerstwo Rozwoju Regionalnego i urzędy marszałkowskie w trzech województwach (małopolskie, łódzkie i pomorskie).

Podmioty ekonomii społecznej (PES¹) (nie ograniczając się tylko do spółdzielni socjalnych) są powiązane z trzecim sektorem. Aby odnieść się do pytania o ograniczenia dla organizacji w związku ze starzeniem, zaprezentuję, jakie bariery mogą być problemem dla podmiotów ekonomii społecznej, gdy działają w nich starsi pracownicy oraz wolontariusze. Chodzi o uświadomienie sobie potencjalnych barier, które są obecnie zidentyfikowane jako znaczące dla prowadzenia działalności non-profit „z” udziałem, jak i „dla” osób starszych, a dotyczą przede wszystkim organizacji pozarządowych. Posłużę się wynikami badań międzynarodowego projektu realizowanego w ramach 7 Programu Ramowego UE nt. „Activating Senior Potentials in Ageing Europe (ASPA)”².

Aby wykazać, że ekonomia społeczna może pełnić istotną rolę w prowadzeniu działań uwzględniających starzenie się ludności, potrzebujemy od-

powiedniego systemu monitorowania PES. Dzięki temu powinniśmy móc ocenić, czy mamy potencjał rozwoju PES w Polsce, który może sprostać konsekwencjom starzenia się ludności. Byłoby wtedy też możliwe pokazanie, czy w działaniach PES jest wykorzystywany potencjał osób starszych.

Zgodnie z założeniami artykuł ma być głosem w dyskusji o możliwościach, jak i ograniczeniach wykorzystania zmian demograficznych (starzenia) przez różne podmioty ekonomii społecznej (PES), w tym spółdzielnie socjalne.

1. Zmiany demograficzne: starzenie się jako wyzwanie

Od 1989 r. w Polsce obserwujemy istotne zmiany demograficzne (spadek liczby urodzeń, migracje), które powodują, że obecnie, jak i w przyszłości nastąpi dalszy spadek liczby ludności ogółem, wraz z jednoczesnym wydłużeniem się trwania życia [por. Kowaleski, Majdzińska, 2012]. Procesy te sprawiają, że pogłębia się tempo starzenia się ludności kraju, tym samym zmniejsza się liczebność zasobów pracy i następuje również ich starzenie się [Sytuacja Demograficzna Polski, 2011]. Procesy te będą bardzo dynamiczne nie tylko dla Polski [Frątczak, 2011], ale też dla innych krajów Europy Środkowej i Wschodniej [Hoff, 2011].

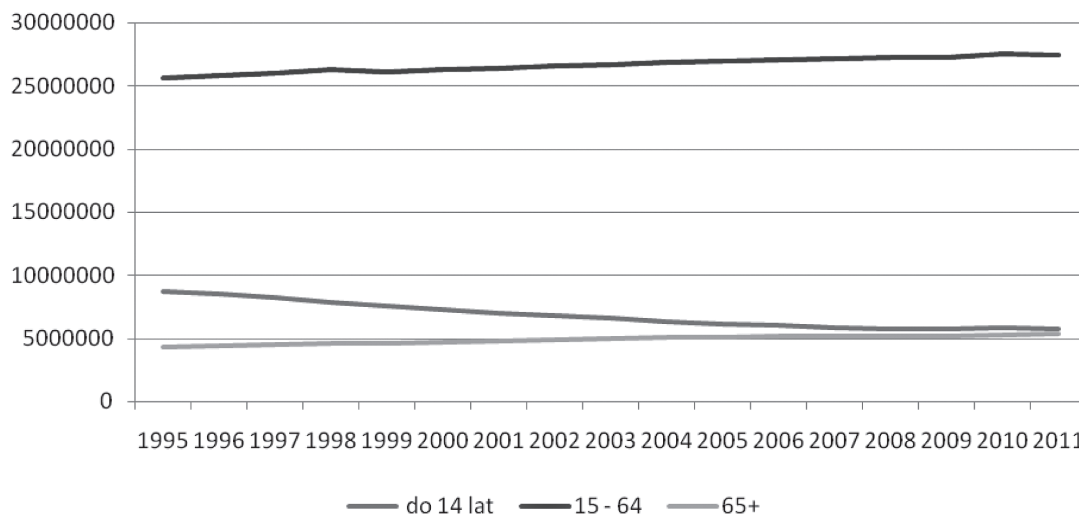
W Polsce dzietność jest poniżej zastępowalności pokoleń (tj. 2,1, w 2010 r. współczynnik dzietności był równy 1,38), co powoduje poważne konsekwencje, m.in. już obserwowane w niektórych regionach Polski zjawisko depopulacji (m.in. woj. łódzkie [Szukalski, 2010; Szukalski i in., 2013]. Wraz ze zmniejszającą się liczbą ludności, trzeba mieć świadomość nie tylko poważnych konsekwencji dla rynku pracy z powodu mniejszej liczby pracowników, ale też konsekwencji dla gospodarki, systemu zabezpieczenia społecznego, ochrony zdrowia i innych sfer, które będą musiały się zmieniać i dostosowywać do rosnącej grupy osób starszych.

W Polsce udział osób 65+ w ogólnej liczbie ludności nadal należy do najniższych w Unii Europejskiej i kształtuje się znacznie poniżej średniej dla UE-27 (13,6% w 2011 r. na podstawie danych Eurostatu). Mediana wieku mieszkańca Polski jest również niższa niż mediana wieku mieszkańca Unii Europejskiej. W 2011 r. mediana wieku dla Polski wyniosła 38, podczas gdy dla 27 krajów UE to

¹ W dalszej części artykułu będzie mowa o podmiotach ekonomii społecznej, czyli PES (używany skrót).

² Projekt ASPA był realizowany w latach 2008–2011 w Instytucie Socjologii Uniwersytetu Jagiellońskiego w ramach 7 PR UE (nr 216289). Projekt był prowadzony przez Jolantę Perek-Białas i Konrada Turka.

Wykres 1. Struktura ludności Polski w latach 1995–2011 według grup wiekowych: do 14 lat, od 15 do 64 oraz 65+

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Lokalnych, GUS (www.stat.gov.pl, dostęp: 28.04.2013).

41,2 [dane Eurostat]. Mimo już widocznych zmian w strukturze demograficznej polskiego społeczeństwa (malejące grupy osób w wieku do 14 lat, a rosnące grupy osób w wieku 65+, zob. Wykres 1), Polska nadal jest uważana za kraj, w którym relatywnie mamy lepszą sytuację niż, przykładowo, w innych krajach Europy (Włochy, Niemcy). Prognozy Głównego Urzędu Statystycznego [GUS, 2013] (zob. Wykres 2), Organizacji Narodów Zjednoczonych [UN, 2011] oraz Eurostatu [dane Eurostat, 2012] wskazują, że zjawisko starzenia będzie w Polsce coraz bardziej widoczne³. Według prognoz, w 2030 r. w Polsce będzie około 22% osób w wieku 65+ i więcej [por. dane Eurostat, 2013]. Jednak trzeba mieć świadomość zróżnicowania regionalnego, jak i lokalnego w zakresie zmian demograficznych [Martinez i in., 2013]⁴.

Osoby starsze, których będzie coraz więcej, mogą być potencjałem, który może i powinien być odpowiednio wykorzystany nie tylko na rynku pracy, ale także w działalności społecznej [Wyzwania, 2010]. Trzeba równocześnie pamiętać, że wraz ze starzeniem się ludności będzie też rosła grupa osób niesamodzielnych, które będą potrzebować

wsparcia, pomocy oraz opieki. Jednak osoby starsze mogą być potencjalnymi odbiorcami nie tylko usług, które dotyczą opieki, ale również innego rodzaju usług (np. edukacyjnych) [Strategie, 2012].

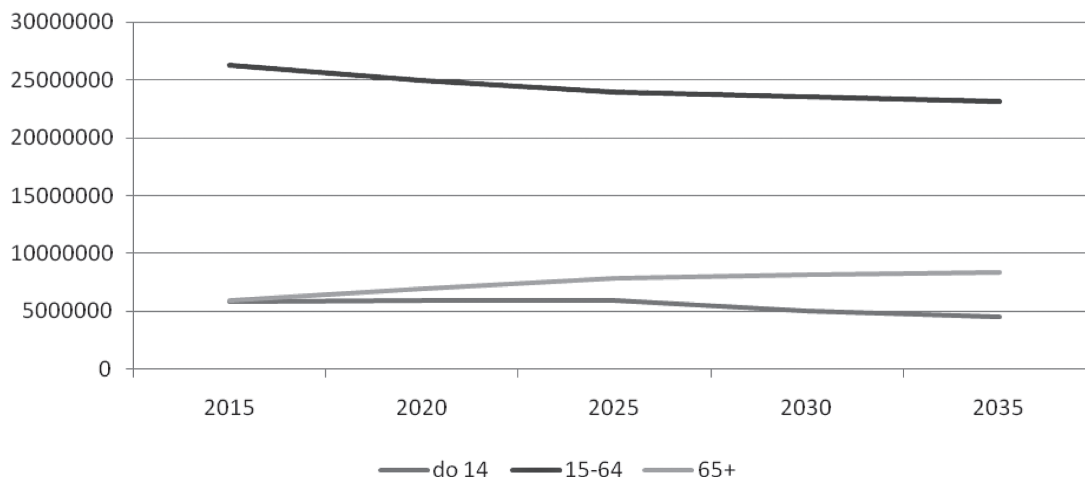
2. Możliwości działania podmiotów ekonomii społecznej jako odpowiedź na starzenie się ludności

Przed społecznościami lokalnymi (mieszkańcami, samorządami lokalnymi, jak i organizacjami pozarządowymi oraz podmiotami ekonomii społecznej) stoi wiele wyzwań spowodowanych zmianami demograficznymi, w tym starzeniem się ludności [Wyzwania, 2010]. To właśnie starzenie się ludności powoduje, że należy oczekiwać wzrostu popytu na nowe usługi społeczne kierowane do osób starszych, których będzie coraz więcej w społeczeństwie. Potrzebne będą nie tylko zmiany w zakresie usług dostarczanych przez instytucje publiczne – do tych zmian musi się dostosować rynek, a także organizacje pozarządowe oraz podmioty ekonomii społecznej. Ważne, aby świadomość zmian demograficznych była obecna w dalszych działaniach sektora ekonomii społecznej w Polsce, traktując starzenie i starość jako szansę na rozwój swojej działalności, a nie jako kłopot czy zagrożenie. To zmiana myślenia o starzejących się populacjach i możliwościach wykorzystania zjawiska starzenia się ludności jest najbardziej potrzebna [por. Strategie, 2012].

³ Szerzej o pomiarach zjawiska starzenia (mierniki) w pracach m.in. [Abramowska-Krmon, 2011; Kowaleski, Majdzińska, 2012].

⁴ Przykładowo, w Małopolsce udział osób w wieku 65+ wynosił w 2010 r. 13,7%, a prognozy wskazują, że w 2035 r. wyniesie 21,5% [Perek-Białas i in., 2013]. O ile w 1995 r. w Krakowie udział osób 65+ wynosił 12%, o tyle w 2010 r. wynosił już 15,7%, w powiecie miechowskim 16,9%, a w mieście Tarnów 15,1% [Bank Danych Lokalnych – GUS, 2013].

Wykres 2. Prognoza ludności Polski według grup wiekowych: do 14 lat, od 15 do 64 oraz 65+ w kolejnych latach: 2015, 2020, 2025, 2030 oraz 2035

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Lokalnych, GUS (www.stat.gov.pl, dostęp: 28.04.2013).

Patrząc na zapis ustawy z dnia 27 kwietnia 2006 r.⁵ o spółdzielniach socjalnych, przedmiotem działalności spółdzielni socjalnej jest prowadzenie wspólnego przedsiębiorstwa w oparciu o osobistą pracę jej członków. Poza prowadzeniem działalności gospodarczej spółdzielnia socjalna ma obowiązek prowadzić działania na rzecz: społecznej reintegracji jej członków (podejmuje działania mające na celu odbudowanie i podtrzymanie u nich umiejętności uczestniczenia w życiu społeczności lokalnej i pełnienia ról społecznych w miejscu pracy, zamieszkania lub pobytu) oraz zawodowej reintegracji jej członków (podejmuje działania mające na celu odbudowanie i podtrzymanie zdolności do samodzielnego świadczenia pracy na rynku pracy). Dodatkowo spółdzielnie mogą prowadzić działalność społeczną i oświatowo-kulturalną na rzecz swoich członków oraz ich środowiska lokalnego, a także działalność społecznie użyteczną w sferze zadań publicznych określonych w ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie [Informacja, 2012].

Na podstawie ogólnopolskich badań dla Departamentu Pożytku Publicznego MPIPS [Ibidem, 2012] można ustalić, że spółdzielnie socjalne świadczą różnego rodzaju usługi, ale przede wszystkim oferują usługi, które dotyczą domu i ogrodu. Drugim najczęściej wskazywanym polem działalności gospo-

darczej badanych podmiotów było budownictwo, czyli usługi elektryczne, elektroniczne, hydrauliczne, konserwatorskie, malarskie, remontowe, spawalnicze, stolarskie, ślusarskie oraz kamieniarskie. W dalszej kolejności spółdzielnie oferowały usługi caterin-gowe, organizację imprez okolicznościowych oraz prowadzenie lokali gastronomicznych.

Podobnie, przykładowo na podstawie badań w Małopolsce, podmioty ekonomii społecznej, w tym spółdzielnie socjalne⁶, głównie deklarowały dostarczanie usług deficytowych dla społeczności lokalnej, czyli takich, które mają na celu zaspokojenie potrzeb społecznych, edukacyjnych, zdrowotnych, związanych z bezpieczeństwem innych [Monitoring, 2012]⁷.

Jednym z najbardziej potrzebnych kierunków interwencji polityk publicznych w przyszłości bę-

⁶ Przykładowo, w ramach badań „Monitoring spółdzielni socjalnych...” przyjmuje się, że przedsiębiorstwo społeczne oznacza prowadzenie przez organizację działalności ekonomicznej rozumianej jako zarejestrowana działalność gospodarcza, odpłatna działalność nie dla zysku lub obywatelom formy jednocześnie. W związku z tym oprócz spółdzielni socjalnych, włącza się do tej grupy także m.in.: fundacje, stowarzyszenia.

⁷ Spośród wszystkich badanych organizacji w 2012 r. w Małopolsce, w kolejności były to działania nakierowane na aktywizację zawodową i edukację, organizację czasu wolnego i wypoczynku, pomoc i pracę terapeutyczną, zapewnienie beneficjentom pomocy materialnej oraz leczenie i/lub rehabilitację zdrowotną [Monitoring, 2012, s. 52-53]. Na przykładzie Małopolski widać, że badane podmioty ekonomii społecznej działały głównie w Krakowie [54%, por. Ibidem, 2012, s. 8], a swoje działania kierowały w większości do osób niepełnosprawnych i z zaburzeniami psychicznymi [por. Ibidem, 2012, s. 9].

⁵ Ustawa z dnia 27 kwietnia 2006 r. o spółdzielniach socjalnych (Dz.U. Nr 94, poz. 651).

dzie organizacja opieki i wsparcie niesamodzielnych osób starszych [Golinowska, 2011]. Osobami starszymi opiekują się głównie rodziny [Czekanowski, 2006; Kurkiewicz, 2007]. W Polsce nadal panuje powszechne przekonanie, że rodzina ma – także w przyszłości – zapewnić opiekę osobom starszym, jeśli są niesamodzielne [Eurobarometer, 2007]. Jednocześnie zwraca się uwagę, że opieka oraz wsparcie świadczone przez rodziny będzie coraz mniejsze [Raclaw, 2011a], m.in. z powodu wydłużenia wieku emerytalnego i pozostawania na rynku pracy dłużej niż obecnie⁸. Od kilku lat dyskutuje się o różnych rozwiązaniach w zakresie opieki nad osobami starszymi (np. ubezpieczenia pielęgnacyjne) [Błędowski, 2008; Augustyn, 2010]. Dodatkowo wskazuje się, że urynkowienie usług opiekuńczych dla osób starszych (komercjalizacja) może mieć pozytywny wpływ na rynek pracy (powstawanie nowych miejsc pracy i aktywizacja osób, które nie są aktywne) [Perek-Białas, 2011].

Analizy już dzisiaj pokazują, że ten obszar opieki jest już obecnie deficytowy, a będzie coraz bardziej w przyszłości (brak lekarzy, w tym geriatrów, opiekunów/opiekunek, itp.) [por. Wyzwania, 2010]. Jednak oprócz usług medycznych czy opiekuńczych powinny się jeszcze bardziej rozwinąć różnego rodzaju usługi dla osób starszych, które będą świadczone zarówno w ich domach, jak i w wyspecjalizowanych placówkach pobytu dziennego (dienne domy pomocy społecznej), a także placówkach stacjonarnych (domy pomocy społecznej) [Martinez i in., 2013]. Forma świadczenia usług w zakresie opieki nad osobami starszymi powinna być dostosowana do potrzeb i oczekiwań osób starszych oraz możliwości finansowych ich samych i rodzin. Świadczenie takich usług wymusza elastyczność, ale też konieczność bycia skutecznym. Podjęcie się tego typu świadczeń może być cechą wyróżniającą przedsiębiorstwa społeczne, które niekoniecznie są nastawione na zysk.

Przykładowo, usługi opiekuńcze dzielą się na usługi pielęgnacyjne (wszystko to, co mieści się w rozumieniu pielęgnacji) oraz usługi gospodarcze, czyli po-

moc w prowadzeniu gospodarstwa, w codziennych zajęciach: sprzątanie, gotowanie, robienie zakupów itp. Obecnie usługi te niejednokrotnie są świadczone przez członków rodzin, bliskich i dalszych krewnych, sąsiadów, przyjaciół. Jednak w sytuacji, gdy któraś z tych grup nie będzie mogła zapewnić niezbędnych do dalszego funkcjonowania osoby starszej usług (takich, które nie wymagają specjalistycznego wykształcenia), to daje szansę wielu osobom na pracę i tym samym rozwinięcie swojej działalności, która jest potrzebna w danym środowisku lokalnym.

Dodatkowo, szansą jest rozwinięcie działania spółdzielni socjalnych i innych podmiotów klasyfikujących się do tego sektora na terenach wiejskich (lub jako oddziały lokalne spółdzielni, które mają swoje siedziby w miastach, ale działają lokalnie).

W aneksie w tabeli A1 wymieniłam spółdzielnie socjalne z całej Polski z poszczególnych województw, które w swojej ofercie mają usługi opiekuńcze, w tym dla osób starszych. Trzeba zaznaczyć, że w wielu przypadkach opieka nad osobami starszymi nie jest jedyną usługą świadczoną przez te spółdzielnie. Może nawet zaskakiwać fakt powiązania świadczenia różnych usług w ramach jednej spółdzielni⁹, co pokazuje rozproszenie działalności i zasobów organizacji. Tym samym spółdzielnie pozycjonują się w świadomości społeczności lokalnej jako spółdzielnie „od wszystkiego”. Jest to istotne, gdyż wybrane usługi muszą odznaczać się profesjonalizmem i rzetelnością działania, opartym na zaufaniu (szczególnie gdy powierza się w opiekę osoby niesamodzielne, także dzieci). Informowanie otoczenia (społeczeństwa) o swoich kompetencjach jest bardzo ważnym elementem budowania pozycji, marki i zaufania organizacji, co niewątpliwie ułatwia nawiązywanie współpracy z klientami. W większości strony internetowe spółdzielni wymienionych w aneksie w tabeli A1 nie działają lub nie są na bieżąco aktualizowane, są mało atrakcyjnie graficzne i nie przekonują potencjalnych klientów – odbiorców usług tych podmiotów¹⁰.

Jednak nie tylko usługi opiekuńcze mogą być przewagą spółdzielni socjalnych w przyszłości. Wiadomo, że już teraz istnieje potrzeba stworzenia nowych usług dla

⁸ Chociażby dlatego, że zmieniły się zasady przechodzenia na emeryturę: wydłużenie wieku emerytalnego z 60 lat do 67 dla kobiet oraz z 65 do 67 lat dla mężczyzn. Oznacza to, że do 2040 r. wszyscy (zarówno mężczyźni, jak i kobiety) będą musieli pracować do 67 roku życia. Będzie więcej osób, które jednocześnie będą musiały pracować (wraz z wydłużeniem wieku emerytalnego dłużej niż obecnie), jak i opiekować się swoimi bliskimi osobami starszymi, a tym samym będą musiały łączyć pracę i opiekę nad osobą starszą [Stypińska, Perek-Białas, 2010].

⁹ Przykładowo, opieka nad osobami starszymi, niepełnosprawnymi i zwierzętami.

¹⁰ Oczywiście są wyjątki. Niektóre spółdzielnie wymienione w aneksie w tabeli A1 (jak np. Spółdzielnia Socjalna OPOKA z Klucza) mają aktualną i ciekawą stronę internetową. Jest to odpowiedź dla wszystkich spółdzielni, aby lepiej „sprzedawać i oferować swoje usługi”, także za pomocą Internetu.

osób starszych w wielu innych obszarach [Noya, 2009]. Można wskazać potencjalne możliwości rozwoju usług: edukacyjnych (np. uniwersytety trzeciego wieku i działania organizacji pozarządowych), w zakresie spędzania wolnego czasu, rekreacyjnych, finansowych, prawnych oraz transportowych. W przypadku tych ostatnich szczególnie pożądane będą usługi transportowe na terenach wiejskich, gdzie są trudności z dostępem do wybranych usług publicznych (np. organizacja dojazdu do lekarza rodzinnego, specjalistów, w tym geriatrów, transportu na rehabilitację itp.), gdy rodzina nie może zapewnić czy zorganizować transportu.

Aby wskazać dodatkowe możliwości działań na rzecz osób starszych w zakresie ekonomii społecznej, posłużę się przykładem Klubu Integracji Społecznej Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej (KIS MOPS) z Nowej Huty. KIS MOPS nie jest spółdzielnią socjalną, ale starsze osoby (w tym po 60. roku życia, patrz Ramka 1) są społecznie i zawodowo aktywizowane, co wpisuje się w definicję zapisaną w przytoczonej ustawie dla spółdzielni socjalnej. Zatem KIS MOPS działa w sektorze ekonomii społecznej i warto w dyskusji o roli ekonomii społecznej pokazać działania tej instytucji.

Uczestnicy objęci wsparciem KIS MOPS uczą się m.in. nowych zawodów (np. opiekunowie osób starszych) oraz wykonują prace społecznie użyteczne. Przykład Klubu Integracji Społecznej Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Krakowie w Nowej Hucie pokazuje również, że można zachęcić osoby w wieku 55+ do udziału w odpowiednich kursach, które dają im nowe umiejętności (potwierdzone certyfikatami kwalifikacje) w zakresie opieki nad osobami starszymi, a także mobilizować do tworzenia spółdzielni socjalnych (np. usługi w zakresie edukacji, kursy komputerowe dla osób w starszym wieku) [zob. Perek-Białas i in., 2013].

Ramka 1. Klub Integracji Społecznej Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Krakowie w Nowej Hucie

39,5% uczestników KIS MOPS to osoby powyżej 50. roku życia. Struktura wiekowa uczestników przedstawia się następująco (dane za 2011 r.):

do 25 lat	- 96 osób, czyli	13,9% uczestników KIS MOPS
25-39 lat	- 177	25,6%
40-49 lat	- 145	21%
Powyżej 50 lat	- 273	39,5%

Spśród osób powyżej 50. roku życia:

50-54 lata	- 114 osób, czyli	16,5% uczestników KIS MOPS
55-59 lat	- 104	15%
Powyżej 60 lat	- 55	8%

Korzyści dla osób starszych:

- Integracja – osoby starsze uczestniczą w działaniach KIS MOPS wspólnie z osobami młodszymi, zatem w grupach samopomocy, wsparcia i warsztatach uczestniczą osoby zróżnicowane wiekowo.
- Osoby starsze podkreślają, że mimo wieku czują się potrzebne, użyteczne i mają możliwość przekazywania nabytego doświadczenia życiowego innym uczestnikom.
- Osoby starsze czują się mocniejsze dzięki wsparciu młodszych uczestników KIS MOPS.
- Wiek stanowi dla osób starszych istotną barierę w podjęciu pracy na otwartym rynku, dlatego ważne jest to, że mogą pracować wykonując roboty publiczne lub prace społecznie użyteczne. Stwarza to możliwość zaprezentowania się pracodawcy i zwiększa szansę na podjęcie pracy (w 2011 r. 111 uczestników KIS MOPS podjęło pracę na otwartym rynku pracy).
- Osoby starsze prowadzą zajęcia jako asystenci w takich grupach KIS MOPS, jak: Warsztat, Komputer, Klub Miłośników Kwiatów, Rękodzieło, Sztuka.
- Jednym z przykładów reintegracji zawodowej osób 50+ jest *Projekt Opiekun Środowiskowy*, w ramach którego osoby mające więcej niż 50 lat świadczą pomoc w usługach opiekuńczych na rzecz osób jeszcze starszych. W 2011 r. 9 uczestników tego projektu podjęło pracę w charakterze opiekuna osób starszych.

W 2011 r. zrealizowano następujące zadania:

1. Wsparcie indywidualne:

Warunkiem uczestnictwa w KIS MOPS była realizacja zawartego kontraktu socjalnego. Wszyscy uczestnicy byli objęci wsparciem indywidualnym pracowników socjalnych KIS MOPS. Wsparcie to było również udzielane w ramach poradnictwa specjalistycznego. Aż 2033 porad udzielili: psycholog, prawnik, doradca zawodowi i inni pracownicy KIS MOPS. W sytuacjach wymagających konsultacji zwołano 11 zespołów interdyscyplinarnych.

2. Wsparcie grupowe:

Wsparcie grupowe było organizowane w KIS MOPS w różnych formach umożliwiających uczestnikowi dokonanie wyboru aktywności adekwatnej do jego ścieżki rozwoju, określonej w kontrakcie socjalnym. W 2011 r. odbyło się w KIS MOPS 840 grupowych spotkań. Każde trwało 2 do 3 godzin. Zdecydowaną większość prowadziło 2 pracowników KIS MOPS. W trakcie zajęć zaangażowani byli wolontariusze oraz sami uczestnicy, pełniąc funkcje liderów, asystentów lub pomocników. Wsparcie grupowe objęło wszystkie osoby korzystające z wsparcia KIS MOPS.

3. Działania o charakterze edukacyjno-integracyjnym:

W warsztatach reintegracji zawodowej i społecznej pn. „Biuro”, „Komputer”, „Klub Miłośników Kwiatów”, „Kultura”, „Integracja przez gry i zabawy” w 371 spotkaniach wzięło udział 400 uczestników.

4. Działania o charakterze zatrudnieniowym:

Prace społecznie użyteczne – PSU: Osoby bezrobotne, korzystające z pomocy MOPS, wykonywały prace społecznie użyteczne w wymiarze do 10 godzin tygodniowo. W pierwszym półroczu 2011 r. otrzymały świadczenie w wysokości 7,10 zł, a w drugim półroczu 2011 r., po waloryzacji, 7,30 zł za godzinę pracy. Wypłacone świadczenia w 60% były refundowane przez GUP.

W 2011 r. w ramach prac społecznie użytecznych w Krakowie pracowało łącznie 439 osób w 48 podmiotach. Wykonywano następujące prace: gospodarcze, biurowe, opiekuńcze, remontowe, pomocy kuchennej i ogrodnicze. Łączna liczba przepracowanych godzin wyniosła 81 980. Roboty Publiczne. Ich celem było nabycie kwalifikacji zawodowych i przygotowanie do samodzielnego funkcjonowania na otwartym rynku pracy. Łącznie roboty publiczne wykonywało 27 osób: sprzątanie lokali MOPS – 18 osób, wykonywanie remontów – 7 osób (DG) i prac biurowych – 2 osoby (KIS, F7).

Źródło: na podstawie niepublikowanych informacji KIS MOPS (opr. K. Kuc oraz R. Szczurek).

Podsumowując ten punkt można powiedzieć, że zmiany demograficzne wpłyną na prawie wszystkie sektory gospodarki i obszary życia społecznego [Martinez i in., 2012; Martinez, in., 2012, Wyzwania, 2010]. Jest to jednak także szansa dla przedsiębiorstw społecznych, w tym spółdzielni socjalnych [Noya, Clarence, 2007; Noya, 2009]. Im szybciej spółdzielnie otworzą się na wykorzystanie tej szansy, tym lepiej. Nastawienie się na „innego”, starszego klienta jest też ważne dla środowiska lokalnego, w tym instytucji publicznych, które niejednokrotnie nie będą mogły zapewnić odpowiednich usług swoim mieszkańcom, a spółdzielnie socjalne mogą idealnie wypełnić tę lukę. Jak pokazują przykłady istniejących spółdzielni (podmiotów ekonomii społecznej), tak się już dzieje, ale jeszcze w zdecydowanie zbyt małym stopniu [Mendell i in., 2009].

3. Zaangażowanie osób starszych w działalność podmiotów ekonomii społecznej

Dyskutując na temat możliwości wykorzystania zmian demograficznych w działaniach przedsiębiorstw społecznych, trzeba także mieć świadomość potencjalnych problemów i ograniczeń, które mogą wystąpić, gdy mamy do czynienia z osobami starszymi. PES prowadzą działalność w ramach określonych możliwości prawnych (które nie są w tym tekście przedmiotem rozważań) i niejednokrotnie nie dostrzegają, że są to też organizacje, które wymagają odpowiedniego zarządzania zasobami ludzkimi (zarówno pracownikami, jak i wolontariuszami, w tym osobami starszymi).

Zatrudnianie starszych pracowników i wolontariuszy w organizacjach pożytku publicznego niesie za sobą wiele korzyści [Principi i in., 2012]. Starsi wolontariusze m.in. dzielą się swoją wiedzą, umiejętnościami i doświadczeniem, mają rozwinięte kompetencje społeczne i są odpowiedzialni, angażują się w działalność na dłużej¹¹, są rzetelni, lojalni.

O ile wiele badań wskazuje na korzyści związane z działalnością osób starszych w organizacjach społecznych [por. Warburton, Cordingley, 2004; Steinberg, Cain, 2004; Musick, Wilson, 2008], to mniej wiemy o problemach ze starszymi osoba-

mi działającymi społecznie (w tym jako wolontariusze). Warto na podstawie dostępnych badań wskazać na ograniczenia, które powinny już teraz mieć na uwadze PES, gdy myślą o zaangażowaniu starszych osób w swoją działalność – dotyczy to osób, które mogą zakładać PES, być ich aktywnymi członkami, pracownikami, czy działać w nich na zasadzie wolontariatu (jako starsi wolontariusze)¹².

Trzeba zaznaczyć, że badania dotyczące podmiotów ekonomii społecznej, w tym spółdzielni socjalnych, wskazują, że w tych ostatnich jest niewielka liczba wolontariuszy [Monitoring, 2012]. Wolontariusze działają raczej w ramach innych podmiotów ekonomii społecznej, a nie w spółdzielniach [Informacja, 2012]¹³.

Możliwości osób do pracy zmieniają się wraz z wiekiem. Mając to na uwadze, trzeba przewidzieć i przygotować się na te zmiany, zaplanować działania, które przeciwdziałają niekorzystnym sytuacjom lub ograniczającym funkcjonowanie organizacji. Ten aspekt zarządzania wiekiem jest dość dobrze rozpoznany i zbadany w firmach (*age management*, por. dla krajów europejskich [Conen i in., 2012; Frerichs i in., 2012]). Natomiast w Polsce analizy dotyczące tej tematyki wykazują, że także w firmach zasady zarządzania wiekiem nie są jeszcze powszechne [Urbaniak, 2007; Perek-Białas, Turek, 2012], a tym bardziej w odniesieniu do organizacji pozarządowych czy spółdzielni socjalnych.

Oprócz korzyści z zaangażowania starszych osób w działalność społeczną, mogą także wystąpić pewne kłopoty dla organizacji/podmiotów, o których warto wiedzieć. Identyfikacja tych trudności została dokonana na podstawie badań projektu ASPA [Principi i in., 2012]. W ramach projektu przebadano 74 organizacje pozarządowych w 8 krajach: Niemcy, Dania, Szwecja, Holandia, Francja, Włochy, Polska i Wielka Brytania, z czego 27 świadczyło usługi społeczne. Na podstawie wyników tych badań do ważniejszych problemów, które dostrzegają Europej-

¹² Sprawdzenie struktury wiekowej członków spółdzielni w Polsce umożliwia weryfikację, w jakim wieku są ich członkowie. Na podstawie analizy wybranej spółdzielni socjalnej, która oprócz wielu obszarów aktywności działa także w obszarze usług opiekuńczych, można wskazać, że członkowie założyciele to osoby w wieku 60+ (podane zostały daty urodzenia na stronie internetowej spółdzielni, np. 1952 dla prezesa spółdzielni i jednego z członków założycieli).

¹³ Wątek dotyczący przyczyn braku rozwoju w spółdzielniach socjalnych idei wolontariatu wymaga pogłębionych analiz, m.in. analizy formy prawnej spółdzielni i możliwości działań, współpracy z innymi. Jednak to nie jest przedmiotem niniejszego artykułu.

¹¹ Podkreślano ten aspekt, szczególnie w jednej organizacji z Danii, która organizuje opiekę nad osobami starszymi, w sytuacji, gdy opiekun nie może się nią zajmować przez jakiś czas (np. urlop, wyjazd, delegacja).

skie organizacje mające do czynienia ze starszymi wolontariuszami należy zaliczyć:

1. Kłopoty z dopasowaniem zadań, które mogłyby wykonywać osoby starsze, gdyż zmieniają się ich możliwości (w tym fizyczne, zdrowotne). Aby uniknąć takich problemów, organizacje starają się nie zatrudniać/nie zapraszać do współpracy określonych osób (w tym wypadku starszych).
2. Kłopoty w sytuacji, gdy organizacje są nastawione na jakąś określoną grupę, np. dzieci. Organizacje dążąc do zachowania odpowiednich proporcji między starszymi a młodszymi osobami pracującymi, starają się nie angażować zbyt wielu starszych wolontariuszy, aby tym samym nie zniechęcić młodszych ochotników do pracy.
3. Kłopoty z przekonaniem starszych osób, że pewne zmiany są konieczne, że trzeba – mimo posiadanego wcześniej wykształcenia i doświadczenia zdobytego w czasie swojego całego życia – podjąć dodatkowy wysiłek w zakresie doksztalcania.
4. Kłopoty z wykonywaniem zadań w sytuacjach niespodziewanych, wymagających natychmiastowej reakcji (pod presją czasu) lub realizacji określonego zadania, które nie może być zrobione później.
5. Kłopoty z wykonywaniem zadań wymagających zaangażowania fizycznego.
6. Kłopoty ze zdrowiem i brak możliwości działania, bycia aktywnym, a tym samym z wypełnieniem zobowiązań.
7. Kłopoty z angażowaniem starszych osób (wolontariuszy) do strategicznych działań organizacji w dłuższej perspektywie. Jest ryzyko, że mogą się w pewnym momencie „wykruszyć”. Część badanych organizacji radziła sobie wtedy w taki sposób, że angażowała więcej osób starszych, ale do mniej odpowiedzialnych zadań do wykonania, a inne organizacje wolały wtedy zaprosić do współpracy młodsze osoby.

Warto mieć na uwadze wyniki tych badań przy rozwijaniu działalności PES w Polsce. Niestety pokazują one, jak organizacje pozarządowe (nie tylko firmy) w Europie stereotypowo postrzegają i traktują osoby starsze (wolontariuszy). Niektóre z tych sytuacji wpisują się w dyskryminację ze względu na

wiek [Principi i in., 2012]. W Polsce nadal jesteśmy na etapie rozwoju sektora ekonomii społecznej i wiele PES (jak i spółdzielni) może być narażonych na tego typu kłopoty ze starszymi pracownikami czy wolontariuszami. Jednak odpowiednie przygotowanie i ustalenie, co robimy w takich sytuacjach, jak wymienione powyżej, być może pozwoli PES i spółdzielniom socjalnym zachować ciągłość świadczonych usług, a także utrzymać zaufanie odbiorców usług. Co ważne, pozwoli również na traktowanie starszych chętnych do pracy społecznej jako cennego zasobu, a nie jako problemu. Spółdzielnie socjalne są mniejszymi organizacjami i trudniej zastąpić kluczowe, starsze osoby, które z jakiegoś powodu nie mogą wypełnić swoich zobowiązań. Jednak to nie znaczy, że nie można tak zorganizować działania organizacji, aby w różnych sytuacjach można było dobrze wykorzystać potencjał osób starszych, mając jednocześnie świadomość ograniczeń.

Niepokojące jest to, że wiele PES i większość spółdzielni w ogóle nie korzysta z wolontariuszy, w tym z pomocy osób starszych. Akurat zaangażowanie osób starszych w działania społeczne byłoby pożądane i aktywizujące ich samych. Jedną z kluczowych rekomendacji dotyczących tego aspektu zakłada posiadanie strategii działania uwzględniającego fakt, że mamy do czynienia z różnymi wiekowo wolontariuszami i odbiorcami usług organizacji (w naszym przypadku PES i spółdzielni). To jest możliwe w ramach budowania więzi międzygeneracyjnych w różnych relacjach – niekoniecznie robimy coś dla osób starszych (klientów), ale to właśnie ich potencjał może inicjować, organizować działania na rzecz innych (przykład mentoringu dla młodszych osób prowadzony przez osoby starsze).

Zakończenie

W tekście pojawiły się odwołania do wybranych wyników badań, które częściowo dają wskazówki, jak przygotować podmioty ekonomii społecznej do zademonstrowania otoczeniu, że są gotowe na zmiany demograficzne i działają na rzecz osób starszych i z ich udziałem.

Jednak niezależnie od tego, czy tak się stanie, musimy mieć odpowiedni system, aby wykazać, że potencjał osób starszych może przydać się w PES i spółdzielniach oraz że podmioty te działają na rzecz osób starszych – swoich klientów, a tym samym są

ważnymi aktorami w różnych obszarach polityk publicznych, które dotyczą starszych grup wiekowych.

Obecnie trudno znaleźć informacje, kto jest odbiorcą usług przedsiębiorstw społecznych. Wiemy, że osoby fizyczne, ale nie wiemy, w jakim są one wieku. W badaniach konieczne jest tworzenie zestawień nie tylko z uwzględnieniem, przykładowo, płci, ale też wieku osób, którym podmioty świadczą usługi społecznie. Gdyby takie analizy można było przygotować w kolejnych latach, to możliwe będzie uchwycenie zmian grup klientów, a tym samym tego, czy i jak zmieniają się grupy odbiorców usług podmiotów ekonomii społecznej. KIS MPOS gromadzi dane według wieku i to dowodzi, że takie informacje są w rejestrach podmiotów. Zakładam, że podmioty ekonomii społecznej wiedzą, kto jest ich klientem, ale świadomość wagi takich analiz i ich prezentowania jest także istotna. Można przyjąć, że nie ma świadomości i pomysłu jak te dane wykorzystać. Twierdzę, że właśnie zmiany demograficzne są powodem, aby uwzględniać w kolejnych badaniach i zestawieniach tego typu informacje. Być może dla samych podmiotów nie wydaje się to takie ważne, ale gdyby pokazać siłę PES w skali kraju i w podziale według województw – mogąc uchwycić liczbowo, kto jest odbiorcą ich usług, kto jest klientem, kto jest wolontariuszem? – wtedy PES zaczęłyby funkcjonować w świadomości społecznej jako podmioty, które robią coś nie dla „anonimowych” osób fizycznych, ale konkretnych grup. Można byłoby zobaczyć, dla jakich osób świadczą usługi społeczne i czy jest potencjał na dalszy ich rozwój, ekspansję rynkową, czy też muszą zmieniać swój obecny profil działania? Tylko wtedy można ocenić czy ekonomia społeczna działa na rzecz osób starszych (np. pokazując liczbę starszych beneficjentów w stosunku do ogółu wszystkich beneficjentów). Obecnie jest to możliwe, ale tylko dla wybranych przypadków.

Dla wizerunku danego podmiotu ważne jest to, aby wskazać, że kieruje się usługi np. do grupy osób niepełnosprawnych, ale należy także ustalić wiek tych osób w celu ustalenia czy są to starsze osoby niepełnosprawne czy młodsze. Lepiej kojarzyć się z określoną działalnością dla określonej grupy (jeśli usługi są tak dedykowane) i tak się promować niż oferować wszystko¹⁴. Analiza dynamiki zmian wieku beneficjentów ma znaczenie dla samego podmio-

tu ekonomii społecznej, ponieważ pozwala na lepsze dostosowanie oferty do zmieniających się – wraz z wiekiem – potrzeb jej klientów.

Kolejna kwestia, która powinna być standardem systemu monitorowania spółdzielni socjalnych, to możliwość prezentacji (w zestawieniach zbiorczych), w jakim wieku są członkowie założyciele i członkowie spółdzielni socjalnych w Polsce. Obecnie te informacje są w systemach rejestru PES (w tym spółdzielni), w różnych systemach sprawozdawczości, nawet na stronach internetowych niektórych spółdzielni. Generalnie jednak nie można wskazać, czy mamy do czynienia ze „starszymi” czy „młodszyimi” wiekowo założycielami, członkami i wolontariuszami przedsiębiorstw społecznych.

PES można promować jako te podmioty, których głównym celem jest włączenie społeczne różnych osób zaangażowanych w ich działalność – „dawców” (*givers*), jak i tych, dla których działają, czyli „biorców” (*receivers*). Jeśli po stronie „dawców” (*givers*) i „biorców” (*receivers*) są osoby starsze (w wieku 65+), to mamy dodatkowe efekty promujące aktywność obu grup, a to z kolei wpisuje się w promocję polityki aktywnego starzenia, która jest jedną z flagowych koncepcji w strategiach i dokumentach Unii Europejskiej (por. Europejski Rok Aktywności Osób Starszych i Solidarności Międzypokoleniowej 2012¹⁵ [Ruzik-Sierdzińska i in., 2013¹⁶]).

W niniejszym artykule punktem wyjścia do dyskusji były zmiany demograficzne i starzenie się ludności. Moim celem było wskazanie możliwości podmiotów ekonomii społecznej – obecnie jeszcze niewykorzystanych – łagodzenia skutków demograficznych, głównie na przykładzie usług opiekuńczych. Można wskazać wiele obszarów działalności organizacji ekonomii społecznej w powiązaniu z aspektem starzenia się ludności, a mianowicie: w zakresie usług opiekuńczych/pielęgnacyjnych, ale też edukacyjnych, integrujących (przykład KIS MOPS). Pomysłów na działalność odpowiadającą na potrzeby społeczności lokalnej może być dużo, ale

¹⁵ Mimo to pojawiają się zarzuty, że polityka aktywnego starzenia jest wprowadzana bezrefleksyjnie [Raclaw, 2011b; Rymśza, 2007] i rodzi to różne niebezpieczeństwa, m.in. chodzi o: uprzedmiotowienie odbiorców działań i odejście od prowadzenia działań osłonowych, w tym opiekuńczych. A to jest spychanie odpowiedzialności przez instytucje publiczne na innych.

¹⁶ W tekście tym można znaleźć rozważania na temat tego, jak w Polsce prowadziło i prowadzi się politykę aktywnego starzenia (podkreślono, że jesteśmy na początku zmiany myślenia i działania w tym obszarze).

¹⁴ Przykład spółdzielni, która oferuje opiekę nad osobami starszymi, osobami niepełnosprawnymi i zwierzętami.

ważne jest to, na ile część tych zadań może, a na ile musi być realizowana przez instytucje, które działają w ramach ekonomii społecznej. Przykłady wybranych spółdzielni socjalnych pokazują, że mogą one działać z sukcesem, ale nie zawsze i nie w każdym środowisku (np. jeśli jest duża konkurencja innych podmiotów). Zatem szukanie nisz „rynkowych” jest szansą dla ekonomii społecznej, a w związku ze starzeniem się ludności takich nisz jest wiele (np. dostarczanie posiłków osobom starszym, organizacja transportu na rehabilitację, do dziennych domów pomocy społecznej itp.).

Bardzo istotne jest odpowiednie zarządzanie umiejętnościami i kompetencjami obecnych i przyszłych pracowników podmiotów ekonomii społecznej, biorąc pod uwagę starszych pracowników i starszych wolontariuszy. Wskazałam w artykule problemy, jakie zidentyfikowano w badanych w Europie organizacjach, w tym tych, które funkcjonują w sferze ekonomii społecznej. Warto pamiętać, że istnieją konkretne strategie i procedury postępowania ze starzejącymi się pracownikami, które są stosowane w firmach, ale także w organizacjach pozarządowych. Podobnie, istnieją odpowiednie zasady postępowania ze starszymi wolontariuszami, które można wykorzystać w bieżącej pracy już działających podmiotów ekonomii społecznej.

W Polsce mały odsetek osób jest zaangażowany w pracę charytatywną, w wolontariat [na podstawie różnych danych aktywność osób starszych w Polsce jest niska m.in. około 5% (z danych European Quality Life Survey 2011), artykuły w nu-

merze Trzeci Sektor, nr 25/2011]. Wiedząc, że w tym obszarze nastąpią zmiany, i nie ominą sektora ekonomii społecznej, trzeba mieć już dzisiaj na uwadze nie tylko pozytywne aspekty/korzyści związane z angażowaniem starszych wolontariuszy, ale także te, które mogą przeszkadzać, ograniczać działania organizacji. Świadomość i przygotowanie się na zmiany demograficzne – nie tylko jako „dawca”, ale również jako „biorca”, w ramach współpracy ze starszymi osobami – wymusi ustalenie nowych reguł gry dla podmiotów ekonomii społecznej. Po prostu, muszą one – tak jak organizacje pozarządowe w Polsce – bardziej się „profesjonalizować”. O ile tylko prawo i legislacja nie będą przeszkodą w tworzeniu podmiotów ekonomii społecznej, o tyle sektor – właśnie dzięki, a nie na przekór zmianom demograficznym – może się bardzo dynamicznie rozwijać, tym samym dając możliwość pracy (czyli aktywizacji i reintegracji) osobom starszym, ale też młodszym [Mendell i in., 2009].

Autorka chciałaby podziękować za udostępnione materiały dotyczące działalności Klubu Integracji Społecznej Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Krakowie w Nowej Hucie Panom Kazimierzowi Kucowi i Radosławowi Szczurkowi (marzec 2012 r.). Dziękuję Pani Marcie Bohdziewicz-Lulewicz (Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie) za materiały z badaniami podmiotów ekonomii społecznej. Dziękuję recenzentom obecnej wersji artykułu, jak i jego wcześniejszych wersji.

Literatura

Abramowska-Kmon A. [2011], *O nowych miarach zaawansowania procesu starzenia się ludności*, „Studia Demograficzne”, nr 1/159.

Augustyn M. (red.) [2010], *Opieka długoterminowa w Polsce. Opis, diagnoza, rekomendacja*, Warszawa, Grupa robocza ds. Przygotowania Ustawy o Ubezpieczeniu od Ryzyka Niezależności przy Klubie Senatorów Platformy Obywatelskiej.

Błądowski P. [2008], *Ubezpieczenia społeczne i pielęgnacyjne wobec procesu starzenia się społeczeństwa*, [w:] A. Karpiński, A. Rajkiewicz (red.), *Polska w obliczu starzenia się społeczeństwa*, PAN Komitet Prognoz Polska 2000 Plus, Warszawa.

Conen W.S., Henkens K., Schippers J. [2012], *Employers' Attitudes and Actions towards the Extension of Working Lives in Europe*, „International Journal of Manpower”, Vol. 33, No. 6.

Czekanowski P. [2006], *Family Carer of the Elderly*, [w:] B. Bień (red.) *Family Caregiving for the Elderly in Poland*, Wydawnictwo Uniwersyteckie TRANS HUMAN, Białystok.

Dudkiewicz M., Sobiesiak-Penszko P. [2011], *Starość w trzecim sektorze – aktywnie czy opiekuńczo?*, „Trzeci Sektor”, nr 25 (jesień).

Eurobarometer [2007], *Health and Long Term Care in European Union*, Special No. 283, wave 67.3 (dostępne na: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_283_en.pdf, 20.10.2012).

Frątczak E. [2011], *Population Ageing in Poland*, [w:] A. Hoff (ed.), *Population Ageing in Central and Eastern Europe. Societal and Policy Implications*, Ashgate Publishing, Farnham, UK.

Frerichs F., Lindley R., Aleksandrowicz P., Baldauf, Galloway S. [2012], *Active Ageing in Organisations: A Case Study Approach*, „International Journal of Manpower”, Vol. 33 Iss: 6.

Golinowska S. [2011], *„Srebrna gospodarka” i miejsce w niej sektora zdrowotnego. Koncepcja i regionalne przykłady zastosowania*, Zeszyty Naukowe Ochrony Zdrowia. Zdrowie Publiczne i Zarządzanie, tom IX, nr 1/2011.

Gumkowska M., Herbst J., Wygnański J.J. [2006], *The Role of Social Enterprises in Employment Generation in CEE and the CIS: Case of Poland*, Report commissioned by UNDP Bratislava Regional Centre.

Hoff A. [2011], *Population Ageing in Central and Eastern Europe: Societal and Policy Implications*, Ashgate Publishing, Farnham, UK.

Informacja [2012], *Informacja o funkcjonowaniu spółdzielni socjalnych działających na podstawie ustawy z dnia 27 kwietnia 2006 r. o spółdzielniach socjalnych za okres 2010–2011*, Departament Pożytku Publicznego, Warszawa (sierpień).

Kowaleski J.T., Majdzińska A. [2012], *Starzenie się populacji krajów Unii Europejskiej – nieodległa przeszłość i prognoza*, „Studia Demograficzne” 1(161).

Kurkiewicz J. (red.) [2007], *Ludzie starsi w rodzinie i społeczeństwie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków.

Martinez-Fernandez C., Kubo N., Noya A., Weyman T. [2012], *Demographic Change and Local Development: Shrinkage, Regeneration and Social Dynamics*, OECD Publishing. doi:

Martinez-Fernandez C., Weyman T., Perek-Białas J., Sagan I., Szukalski P., Stronkowski P. [2013], *Demographic Transition and an Ageing Society: Implications for Local Labour Markets in Poland*, OECD Local Economic and Employment Development (LEED) Working Papers, No. 2013/08, OECD Publishing.

Mendell M., Pestoff V., Noya A., Clarence E. [2009], *Improving Social Inclusion at the Local Level Through the Social Economy: Report for Poland*, OECD Local Economic and Employment Development (LEED) Working Papers, No. 2009/01, OECD Publishing.

Monitoring [2012], *Monitoring przedsiębiorstw społecznych w Małopolsce*, raport z III edycji badań, K. Stec, A. Szczucka, P. Antosz, S. Krupnik, Centrum Ewaluacji i Analiz Polityk Publicznych Uniwersytet Jagielloński, Kraków.

Musick M.A., Wilson J. [2008], *Volunteers. A Social Profile*, Indiana University Press, Bloomington, IN.

Noya A., Clarence E. (eds.) [2007], *The Social Economy: Building Inclusive Economies*, OECD, Paris.

Noya A. [2009], *The changing boundaries of social enterprises*, OECD, Paris.

Perek-Białas J. [2011], *Urynkowanie usług opiekuńczych dla osób starszych w Polsce – możliwości i ograniczenia*, [w:] M. Raclaw (red.), *Publiczna troska, prywatna opieka. Społeczności lokalne wobec osób starszych*, ZUS oraz Instytut Spraw Publicznych, Warszawa.

Perek-Białas J., Turek K. [2012], *Organisation-level Policy towards Older Workers in Poland*, “International Journal of Social Welfare”, 21.

Perek-Białas J., Martinez-Fernandez C., Weyman T. [2013], *Malopolska Region Demographic Transition: Working for the Future*, OECD Local Economic and Employment Development (LEED) Working Papers, No. 2013/06, OECD Publishing.

Principi A., Lindley R., Perek-Białas J., Turek K. [2012], *Volunteering in Older Age: An Organizational Perspective*, “International Journal of Manpower”, Vol. 33, Iss. 6.

Raclaw M. (red.) [2011a], *Publiczna troska, prywatna opieka. Społeczności lokalne wobec osób starszych*, ZUS oraz Instytut Spraw Publicznych, Warszawa.

Raclaw M. [2011b], *Mit w służbie rutyny – lokalne wymiary troski o osoby starsze*, „Trzeci Sektor”, nr 25 (jesień).

Ruzik-Sierdzińska A., Perek-Białas J., Turek K. [2013], *Did the Transition to a Market Economy and the EU Membership have an Impact on Active Ageing Policy in Poland?*, [w:] R. Ervik, T. Linden (eds), *The Making of Aging Policy: Theory and Practice in Europe*, Edward Elgar Press.

Rządowa Rada Ludnościowa, *Założenia polityki ludnościowej – projekt*, luty 2012.

Rymsza M. [2007], *Rola służb społecznych w upowszechnianiu aktywnej polityki społecznej*, [w:] Aktywizacja. Partnerstwo. Partycypacja. O odpowiedzialnej polityce społecznej, Mazowieckie Centrum Polityki Społecznej, Warszawa.

Schimanek T. [2011], *Starzenie się społeczeństw wyzwaniem XXI w.*, „Trzeci Sektor”, nr 25.

Steinberg M., Cain L. [2004], *Managing an Ageing Third Sector Workforce: International and Local Perspective*, “Third Sector Review”, Vol. 10, No. 1.

Strategie [2012], *Strategie działania w starzejącym się społeczeństwie. Tezy i rekomendacje*, Biuletyn Rzecznika Praw Obywatelskich, Źródła 2012, nr 9.

Stypińska J., Perek-Białas J. [2010], *Łączenie pracy i opieki nad osobą starszą – wpływ na jakość życia opiekuna*, [w:] D. Kałuża, P. Szukalski (red.), *Jakość życia seniorów w XXI w. Ku aktywności*, Łódź 2010.

Szukalski P. (red.) [2010], *Społeczno-demograficzne wyzwania stojące przed Łodzią I województwem łódzkim*, „Folia Sociologica”, 35.

Szukalski P., Martinez-Fernandez C., Weyman T. [2013], *Łódzkie Region: Demographic Challenges Within an Ideal Location*, OECD Local Economic and Employment Development (LEED) Working Papers, No. 2013/05, OECD Publishing.

Wartburton J., Cordingley S. [2004], *The Contemporary Challenges of Volunteering in an Ageing Australia*, “Australian Journal on Volunteering”, Vol. 9, No. 2.

Wyzwania [2010], *Wyzwania Małopolski w kontekście starzenia się społeczeństwa. Podejście strategiczne*, dokument opracowany przez zespół pod kierunkiem prof. Stanisławy Golinowskiej, „Małopolskie Studia Regionalne”, Nr. 10-11.

UN [2011], *World Population Prospects*, The 2010 Revision.

Urbaniak B. [2007], *Pracownicy 45+ w naszej firmie*, Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju, Warszawa.

Ageing population – the Challenge for Social Economy Entities

Abstract: The aim of the paper is to show if and how demographic changes (population ageing) could be the opportunity for the social economy in Poland. First, the opportunities in the social care sector was outlined, as well as the other services that can be delivered to the old people. However, due to population ageing, it should be also stressed that the age of employees of the social enterprises should be taken into account in improved organizational management of human resource. The elder volunteers could constitute the resource ready to use but one should remember that – based on the study of the non-government organizations – the organizations face various problems and limitations of their members and clients due to their ageing. The paper recommends that the monitoring system for social economy entities should include the data about the age of their employees and volunteers. The social economy entities have to adjust their actions to demographic changes and their offer has to consider shifting needs of the clients. The social economy entities can become the important actors in policy making for the old people at the local level.

Key words: population ageing, social economy, social cooperatives, old age, elder volunteers

Tabela A1. Przegląd spółdzielni socjalnych świadczących usługi opiekuńcze (w tym dla osób starszych) w Polsce

Województwo	Liczba	Spółdzielnie socjalne i przykłady i działalności
Dolnośląskie	2	<ul style="list-style-type: none"> Spółdzielnia Socjalna „Pomocna dłoń” (także usługi opiekuńcze i pielęgnacyjne dla osób chorych, starszych i dzieci) Spółdzielnia Socjalna „Błysk” (opieka nad osobami starszymi)
Kujawsko-pomorskie	6	<ul style="list-style-type: none"> Wielobranżowa Spółdzielnia Socjalna „Arkadia” (opieka nad osobami starszymi) Spółdzielnia Socjalna „Wspólnota” (m.in. opieka nad osobami starszymi) Spółdzielnia Socjalna „Kreatywni” (m.in. opieka nad osobami starszymi) Spółdzielnia Socjalna „PROGRES” (opieka dzienna nad osobami starszymi) Spółdzielnia Socjalna „Nasz Dom” (opieka nad osobami starszymi) Spółdzielnia Socjalna „Razem” (usługi opiekuńcze, całodobowo)
Lubelskie	4	<ul style="list-style-type: none"> Lubelska Spółdzielnia Socjalna „Koziołek” (m.in. usługi dla osób starszych) Spółdzielnia Socjalna „SOCPROJEKT” (usług opiekuńcze) Spółdzielnia Socjalna „CASUS” – Klub Samopomocy (usługi opiekuńcze – Klub Samopomocy) Wielobranżowa Spółdzielnia Socjalna „AS” (pomoc osobom starszym)
Lubuskie	1	<ul style="list-style-type: none"> Spółdzielnia Socjalna „Warto nad Wartą” (m.in. usługi dla osób starszych)
Łódzkie	4	<ul style="list-style-type: none"> Spółdzielnia Socjalna „Na wzniesieniach” (m.in. opieka nad osobami starszymi) Spółdzielnia Socjalna „Konstans” (m.in. opieka nad osobami starszymi) Spółdzielnia Socjalna „Promyk Nadziei” (opieka nad osobami starszymi w domu podopiecznego) Tomaszowska Spółdzielnia Socjalna „Impuls” (usługi opiekuńcze – opieka nad osobami starszymi)
Małopolskie	4	<ul style="list-style-type: none"> Spółdzielnia Socjalna „Pomocna Dłoń” (usługi opiekuńcze) Spółdzielnia Socjalna „Zdrojowianka” (m.in. opieka na osobami starszymi) Spółdzielnia Socjalna „Victoria” (usługi opiekuńcze) Spółdzielnia Socjalna „Opoka” (m.in. opieka nad osobami starszymi)
Mazowieckie	7	<ul style="list-style-type: none"> Spółdzielnia Socjalna „Nowa” (opieka nad osobami starszymi) Spółdzielnia Socjalna „Kamionek” (m.in. osoby starsze) Osiedlowa Spółdzielnia Socjalna „Praga” (opiekunka środowiskowa osób starszych i niepełnosprawnych) Spółdzielnia Socjalna „Moka-Son” (pomoc w codziennych czynnościach) Spółdzielnia Socjalna „BIAŁY ŁABĘDŹ” (usługi opiekuńcze nad osobami starszymi i niepełnosprawnymi) Spółdzielnia Socjalna „KARIMA” (opieka nad dziećmi, nad osobami starszymi) Spółdzielnia Socjalna „BLASK” (opieka domowa nad dziećmi, osobami starszymi i niepełnosprawnymi)
Opolskie	1	<ul style="list-style-type: none"> Strzelecka Spółdzielnia Socjalna „SYDORAJ” (usługi opiekuńcze)
Podkarpackie	1	<ul style="list-style-type: none"> Spółdzielnia Socjalna „SAMARYTANIN” (praca z chorym pacjentem, pomoc rodzicom w opiece nad dziećmi)
Podlaskie	1	<ul style="list-style-type: none"> Spółdzielnia Socjalna „Łap Szansę” (opieka nad osobami starszymi i niepełnosprawnymi w domu klienta)
Pomorskie	2	<ul style="list-style-type: none"> Spółdzielnia Socjalna „50+” (usługi opiekuńcze dla osób chorych i niepełnosprawnych) „RUMIS” Wielobranżowa Spółdzielnia Socjalna (usługi opiekuńcze)
Śląskie	2	<ul style="list-style-type: none"> Spółdzielnia Socjalna „SZANSA I WSPARCIE” (usługi sanitariuszek szpitalnych) Spółdzielnia Socjalna „GENEZA” (opieka dla chorych i potrzebujących, niania na telefon)
Świętokrzyskie	1	<ul style="list-style-type: none"> Spółdzielnia Socjalna „ALTERNATYWA 5” (usługi opiekuńcze, opieka nad dziećmi, osobami starszymi i chorymi)
Warmińsko-mazurskie	5	<ul style="list-style-type: none"> Wielobranżowa Spółdzielnia Socjalna „BLASK” (opieka nad osobami starszymi) Ornecka Spółdzielnia Socjalna „ARKA” (opieka nad osobami starszymi i niepełnosprawnymi) Spółdzielnia Socjalna „VIP” (opieka nad osobami starszymi i dziećmi) Spółdzielnia Socjalna „ZWIASTUN” (usługi opiekuńcze dla Ośrodków Pomocy Społecznej) Spółdzielnia Socjalna „MAZURSKA ZAGRODA” (opieka nad osobami starszymi)
Wielkopolskie	9	<ul style="list-style-type: none"> Wielobranżowa Spółdzielnia Socjalna „EKO-FARMA” (usługi opiekuńcze i porządkowe) Spółdzielnia Socjalna „DĄB” (opieka nad osobami starszymi, sprzątanie i prowadzenie domu) Spółdzielnia Socjalna „SIÓDEMKA” (opieka nad osobami starszymi, prace porządkowe) Spółdzielnia Socjalna „WŁAŚNIE MY” (opieka nad osobami starszymi i niepełnosprawnymi) Spółdzielnia Socjalna „EKOFOLWARK” (opieka nad osobami starszymi i niepełnosprawnymi, zwierzętami) Spółdzielnia Socjalna „STONECZKO” (opieka nad osobami starszymi i samotnymi, opieka nad dziećmi) Wielobranżowa Spółdzielnia Socjalna „KWANT” (opieka nad osobami starszymi, niepełnosprawnymi i dziećmi) Spółdzielnia Socjalna „RAZEM DO SUKCESU” (usługi opiekuńcze w godzinach popołudniowych i w weekendy) Spółdzielnia Socjalna „MONIA” (usługi opiekuńcze w domu chorego)
Zachodniopomorskie	5	<ul style="list-style-type: none"> Kołobrzeska Spółdzielnia Socjalna „PARSETA” (usługi higieniczno-pielęgnacyjne) Kołobrzeska Spółdzielnia Socjalna „MORSKA ODYSEJA” (usługi opiekuńcze) Spółdzielnia Socjalna „RAZEM” (opieka nad chorymi w domu oraz dziećmi) Spółdzielnia Socjalna „BRZOZA” (m.in. opieka nad osobami starszymi)

Źródło: Katalog Spółdzielni Socjalnych (<http://www.spoldzielniesocjalne.org/kzdrowie2.htm>, dostęp: 1.05.2013).

UWAGA! Nie uwzględniono Pedagogicznej Spółdzielni Socjalnej „Baby Boom”, gdyż wskazano, że świadczy usługi opiekuńcze, ale chodziło o opiekę nad dziećmi. Dodatkowo, w wykazie nie wszystkie spółdzielnie socjalne świadczące usługi na rzecz osób starszych są w katalogu, gdyż przykładowo nie ma tutaj Dzierżoniowskiej Wielobranżowej Spółdzielni Socjalnej „AWANS” – Dzierżoniów [<http://www.u-s-a.info.pl/index.htm>]. Może się też zdarzyć, że część z tych spółdzielni nie funkcjonuje obecnie, nie prowadzi działalności.